

«TÂRİH-İ LEBİBÂ»YA DÂİR

Feridun M. Emecen

Vak'a-nüvislik müessesesinin teşekkülüyle, XVIII. asırda Osmanlı Târih yazıcılığı daha bol ve muntazam eserler verdiği bir çağa ulaşmıştır. Hâdiselerde daha ziyâde devlet görüşünü aksettiren Vak'a-nüvisler yanında, resmî bir mecbûriyetle bağılı bulunmayan ve herhangi bir mansıb elde etme veya ikbâlde bulunanlara yaranma endişesinde olmayan, sâdece şâhid olduklarını ve duyduklarını kaydeden gayr-i resmî târihçiler de vardır. Bunların eserlerinin bilhassa ictimâî vak'alar yönünden zengin mâlûmatı ihtivâ ettiği, bir ölçüde halkın görüş ve duygularını yansıttığı görülmektedir. İşte burada, bu kabil eserlerden biri olan, «*Lebibâ Târîhi*»ni tanıtmak istiyoruz.

Şimdilik bilinen yegâne nüshası, Süleymaniye Kütüphanesi Es'ad Efendi kitapları arasında 2158 numarada kayıtlı olan bu vekayi-nâme 25 Receb 1198 - 5 Rebiü'l-evvel 1204 (15 Haziran 1784 - 24 Kasım 1789) seneleri vak'alarını, yâni I. Abdülhamid'in son beş yılı ile III. Selim'in tahta cülûsunun ilk yılını¹ içine almaktadır. Eser

1 Bu devrenin vekâyî'ini zabt eden mu'âsir Vak'a-nüvislerden : Ahmed Vâsuf (*Târîh*'inin 1196-1201 devresi yayınlanmış olup [bk. aşağıda not 2], 1203-1209 devresi yazma olarak muhtelif nüshalarıyla bilinmektedir); Sâdullah Enveri (*Târîh*'inin III. cildi 1201-1206 vekâyî'ini ihtivâ eder : meselâ bk. Millet Kütüphanesi, Ali Emîri târih kısmı, nr. 67/1; krş. Münir Aktepe, *Enveri, İslâm Ansiklopedisi* [=IA], IV, 282) ve Edîb (1202-1206 vekâyî'ini ihtivâ eden *Târîh*'inin Süleymaniye Kütüphanesi'ndeki eksik nüshası, *Târîh-i Teşrifâtî Nâim Efendi* adıyla kısmen negredilmiştir : *Târîh Vesikaları* [=TV], III/13, 14, 15. Yazmasının tam bir nüshası için bk. Üniversite Kütüphanesi, TY 3220)'i kayd edebiliriz. Yine aynı devreyi idrâk eden ve vekâyî'i gayr-i resmî olarak ele alan müelliflerin müteaddid te'lifleri vardır : Meselâ 1787 harbine dâir, *Sefer-nâme-i Serdâr-ı ekrem Yusuf Paşa* (Üniv. Ktb., TY 3254); Cizyedar-zâde Bursalı Ahmed Bahaeddin, *Gazavât-ı Yusuf Paşa* (Millet Ktb., Emîri, târih nr. 205) Zâimzâde Mehmed Sâdık, *Vak'a-i Hamidiyye* (1298'de İstanbul'da basılmıştır); *Nemçe Seferi* (Üniv. Ktb., TY 3229). [Bu eserlerin ayrıca tavsifi için bk. Ağâh Sırrı

etrafı olarak tetkik edilmediği için², önce, hakkında hemen hiç birşey bilinmeyen müellifi, eserindeki kayıtlar ve bunların delâletiyle bulabildiğimiz bâzi vesikaların ışığında teşhise, sonra da eserin tavsif ve tahliline çalışacağız.

a) Eserin Müellifi :

Eserin yazarı olarak, yazmanın muhtelif yerlerinde kayıtlı iki isim mevcûd olduğu için, önce müellifin tesbiti gerekmektedir. Nitekim eserin fihrist kısmının başlığında ve buna istinâden, Süleymaniye Kütüphanesi Es'ad Efendi kitapları listesinde, «*Tevârih-i Lebîbâ-i Atâ-zâde*» kaydı yer almakta, ayrıca nüshanın kenar kalınlığında da «*Şeyh Lebîbâ*» ismi okunabilmektedir. Eserin kısaca tavsifini veren *Tarih ve Coğrafya Yazmaları Kataloğu*'nda ise, yazarın, fihrist kısmındaki başlığa dayanılarak tesbit edildiği belirtilmesine rağmen, fihristteki «*Atâ-zâde*» kaydının hatalı okunması neticesi, müellif, «*Attâr-zâde Lebîbâ*» olarak gösterilmiştir³. Buna mukabil, metin içindeki bir ibârede müellif kendisini «*Taylesânî-zâde Hâfız El-hâc Abdullah*» diye tanıtmaktadır⁴.

Levent, *Gasavat-nâmeier*, Ankara 1956, s. 156-157]; İsmail bn. Hüseyin Eşşehri, *Vukûât-nâme* (Eserin Müllet Ktb.; Emîri, târih, nr. 625'deki nüshasının tavsifi için bk. *İstanbul Kütüphaneleri Tarih ve Coğrafya Yazmaları Kataloğu*, İstanbul 1943, s. 159-160).

2 Görebildiğimiz kadariyle, ilk defa Mahmud Kemal İnal, Müstakim-zâde Süleyman Sa'deddin Efendi'nin hayatı ve eserleri hakkında mâlûmat verirken (bk. Müstakim-zâde Süleyman Sa'deddin Efendi, *Tuhfe-i Hattâtin*, neşr. İbnü'l-emîn Mahmud Kemal İnal, İstanbul 1928, s. 15 not. 1, s. 26 not. 3), hocam Doç. Dr. Mücteba İğürel de Ahmed Vâsîf Efendi'den bahsederken (bk. Ahmed Vâsîf Efendi, *Mehâsinü'l-âsâr ve hakâikü'l-âhbâr*, İstanbul, 1978, s. XXVII ve XXIX) bu eserden faydalandıkları gibi, Doç. Dr. Yücel Özkaya da, şakîlere karşı nefir-i âmîm ilânını açıklarken, Küçük Ali-Oğlu'na dâir bir pasajı yine bu eserden iktibâs etmiştir. (*Osmanlı İmparatorluğunda Aydınlık*, Ankara 1977, s. 358 not. 382 : İncelemesinin bibliyografyasında eserin adı zikr olunmamıştır).

3 Bk. s. 168. F. Babinger'in eserinde geçen «*Atâ-zâde Târîhi*, Es'ad Efendi 2158» kaydı ise bahis konusu eserle ilgili olmayıp tam bir karıştırma mahsûlüdür : Babinger, Nevî-zâde Atâullah Atâî ve eserinden bahsederken bu kaydı dipnotu olarak düşmüş ve burada Atâî'nin babası Nevî Efendi'nin III. Murad'a takdim edilen Kanûnî Süleyman Târîhi adlı eserin müellifi olduğunu zikrederek, bu ifâdenin *Atâ-zâde Târîhi*'nde de yer aldığını kaydetmiştir (bk. *Die Geschichtsschreiber der Osmanen und ihre Werke*, Leipzig 1927, s. 171, not. 3).

4 Bk. ileride not. 9. «*Taylesân*» kelimesi bir çeşit başlıklara sarıyan sarı-

Her iki isim ve nisbeti tahkik için başvurduğumuz muhtelif biyografi kitapları ve muâsır şuarâ tezkirelerinde⁵, herhangi bir bilgiye rastlayamadığımızdan, bu son ifâdeye dayanarak, müellifi «*Taylesânî-zâde Hâfız Abdullah*» olarak kabul, zarûrî görünmektedir⁶. Berlin, Staatsbibliothek'de bulunan bir yazmanın tavsifinde de Taylesânî-zâde Kemankeş Hâfız Abdullah Efendi'nin 5 Muharrem 1177 (17 Temmuz 1763)'de Halil Hasib Efendi'nin okçuluğa dâir *Tuhfe-tü'l-Hasib* adlı eserini tamamladığı ve bâzi yerlerine menzilleri ikmâl eden notlar ilâve ettiği tesbit olunmuştur⁷. Buradaki bilgiler, Abdullah Efendi'nin bu konulara yabancı olmadığına ve daha başka eserler de yazmış olabileceğine ayrıca delâlet etmektedir.

Lebîbâ Tarihi'nde müellifin kendisinden bahsettiği ibârelerden ilki, 10 Muharrem 1201 (12 Kasım 1786) perşembe günü, diğer ilmiye mensûbu kimselerle Kazasker kapısında toplandıklarına ve onun Balçık matlabı (Kadı tâyininde sıra defteri)'na yazılıp, sâlise rüt-

ğın ucundan sarkan parçasına verilen ad (M. Zeki Pakalın, *Tarih Deyimleri ve Terimleri sözlüğü*, III, 246) ise de, buradaki nisbet, İran'da Gilân eyâletinin şimalindeki bir bölge ve ahâlisinin adı bulunan Tâliş'in, Arab fütûhatı tarihindeki adı olan «*al-Taylasan*» (W. Barthold, *Tâliş, İA*, XI, 696)'ta ilgili olmalıdır. Böylece âilesinin bu bölgeden neş'et etmiş olması muhtemeldir.

5 Bilinen biyografi kitapları yanında, görebildiğimiz bâzi muâsır şuarâ tezkirelerinden, Sîlâhdar-zâde (*Teskire*, Millet Ktb., Emîri, nr. 795), Şefkat (*Teskire*, Millet Ktb., Emîri, nr. 770), Ârif Hükmet, (*Teskire*, Millet Ktb., Emîri, nr. 789), Râmiz (*A'dâb-ı Zürefâ*, Üniv. Ktb., nr. 91), Esrar Dede (*Teskire-i şuarâ-i mevleviyye*, Üniv. Ktb., nr. 89) ve Es'ad Efendi (*Teskire*, Süleymaniye Ktb., *Yazma Bağışlar*, nr. 158)'nin eserlerinde herhangi bir mâlûmata rastlayamadık. Ayrıca bu eser, Cevdet Paşa'nın me hazları arasında da yer almamaktadır (bk. *Târîh-i Cevdet*, İstanbul 1309, I, 4-13).

6 Taylesânî-zâde Hâfız Abdullah olarak tesbit ettiğimiz yazara atf olunan, Atâ-zâde nisbetini, şimdilik izâh güç ise de, «*Lebîbâ*»nın müellifin mahlası olabileceği muhtemeldir.

7 Bk. Manfred Götz, *Türkische Handschriften*, Weisbaden 1979, IV, 308-309. I. Ahmed devri okçularından olan Seyyid Halîl Hasib Efendi, bu eserini, Bahtiyar-zâde Hasan Çelebi'nin *Risâle*'sinden, Âif'nin *Künhü'l-âhbâr*'ından ve Abdullah Efendi'nin *Teskire-i rumât*'ından istifade etmek sûretiyle kaleme almıştır. Meghûr okçulara ve atış mesâfelerine dâir bilgileri ihtivâ eden eserin, Topkapı Sarayı'ndaki nüshası 1204 (1789-90)'de istinsah edilmiştir (Fehmi Edhem Karatay, *Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Kataloğu*, İstanbul 1961, C. I, s. 621).

besinde⁸, Balçık kadılığına tâyin olunduğuna dâirdir⁹. Bu ifâde, Rumeli Kazaskerliğine âit *Rûz-nâmçe Defterleri*'nde¹⁰ bulunan kayıtlarla da te'yid edilmektedir: Mezkûr defterlerden anlaşıldığına göre, eş-Şeyh Taylesânî Mustafa'nın oğlu olan ve Şeyhülislâm Veliyüddin Efendi¹¹ tarafından mülâzemet kabûl edilen Hâfız Abdullah Efendi, 1181 Şevvâli'nde (Şubat-Mart 1768) yevmi 30 akça ile İstanbul'da Şeyh Necib Medresesi'ne müderris tâyin olunmuştur¹². Onun mülâzemet kabûlünün, bu sırada Cedîde-i Nûr-ı Osmânî'de

8 Sâniye, sâlise, râbi'a ... v.s. gibi rütbeier kadılarının maaşlarına işaret etmektedirler (Bk. İ.H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin İlimiye Teşkilâtı*, Ankara 1965, s. 92). Ayrıca 1078 tarihli bir listeye göre, İstanbul'a 11 konak mesâfede, Karadeniz kıyısında, Silistre Sancağı'na bağlı, sâlise rütbesinde olan Balçık kadılığının (M. Özergin, *Rumeli kadüklerinde 1078 düzenlemesi*, *Ord. Prof. İ.H. Uzunçarşılı'ya Armağan TTK*, Ankara 1976, s. 261, 280), II. Mahmud devrindeki tahsisâtı 200 akçadır (Bk. J. de Hammer, *Histoire de l'Empire Ottoman*, Hellert terc., Paris 1841, XVII, 22-23).

9 «*Tezkire-hâne-i kudât-ı Rumeli*» başlığı altındaki ifâde aynen şu şekildedir: «... Ba'dehâ yine Kazasker Efendi Kapusu'na cem' ve matlahlar çıkup, cümle efendiler tashih olunup, çok kimesneler bekâm olmuşlardır. Hattâ bu mecmu'annın câmi'i Taylesânî-zâde Hâfız Ethâc Abdullah dâ'ileri dahi Balçık matlahına yazılıp, tas[h]ih olunup, Divân-ı âlî'de teşrihe kalmup, eşraf efendiler hazarâtı beynimizi tevfiğ buyurup, sâlise rütbesinde Balçık nâm mansıb ile bekâm olduk.» (*Lebibâ Tarihi*, vrk. 49b).

10 Büyük bir kısmı İstanbul Müftülüğü Şer'iyye Sicilleri Arşivi (=İMŞSA)'nda bulunan (Buradaki defterlerin husûsiyetleri ve listeleri için bk. Cahit Baltacı, *Kadı-asker Rûz-nâmçelerinin Tarihi ve Kültürel ehemmiyeti, İslâm Medeniyeti Mecmuası*, İstanbul 1979, c. IV/1, s. 55-100), diğer bir kısmı da Nuruosmaniye Kütüphânesi'nde (bk. İsmail Erünsal, *Nuruosmaniye Kütüphânesinde bulunan bazı Kazasker Rûznâmçeleri, aynı mecmua*, 1980, IV/3, 19-31) görülen bu defterler ilmiyye mensûplarının tâyin, terfi' ve azillerine âit bilgileri ihtivâ ederler.

11 Hacı Veliyüddin Efendi (öim. 1182/1768), ilki 1173-1175, sonuncusu 1180-1182 tarihlerinde olmak üzere cem'an 3 sene 20 gün şeyhülislâmlik yapmıştır (Bk. Rif'at Efendi, *Devhatü'l-meşâyih*, taşbasması, ts., s. 102; *İlimiyye Sâlnâmesi*, İstanbul 1334, s. 534).

12 Rumeli Kazaskeri Abdullah Efendi'nin Rûznâmçesinde mevcûd bu kayıt aynen şu şekildedir: «İslâmbol'da Şeyh Necib müderrisi Derviş Ahmed ref ve yeri erbâb-ı istîdâddan olmağa hâlâ Şeyhülislâm inâyetlü, kerâmetlü Veliyüddin Efendi hazretlerinin işaret-i aliyyeleriyle, müstakillen mülâzemet kabûl buyrulan Hâfız Abdullah bin eş-Şeyh Taylesânî Mustafa el-İstanbulî dâ'ilerine yevmi otuz akça ile ba'de'l-arz sadaka buyruldu» (bk. İMŞSA, *Rumeli Kazaskerliği Rûz-nâmçe Defterleri* [=RKRD] nr. 122, vrk. 75b).

müderris olan İbrahim Efendi'nin bir süre mu'îd (Talebeye ders iâde eden müderris muâvini)'liğini yaptıktan sonra, 1173 senesi Recebi'nde (Şubat-Mart 1760), Veliyüddin Efendi'nin ilk meşihatı esnasında gerçekleştiğini tahmin ediyoruz¹³.

Bu ilk müderrislik vazifesini müteâkıb 56 ay infisâli olan Hâfız Abdullah Efendi, 1187 Muharremi'nde (Mart-Nisan 1773), yevmi 150 akça terakkî ile Tepedelen kazâsına «muvakkat»¹⁴ olarak tâyin edilmiş¹⁵; bir süre sonra, aynı yılın Rebiü'l-evvelî'nde (Mayıs-Haziran 1773), maaşı yevmi 200 akçaya yükseltilerek, Gölhisar kazâsı

13 Zirâ, Şeyh Mehmed Saîd Efendi'nin mülâzemet kayıtlarını hâvi Rûz-nâmçesinde, Veliyüddin Efendi tarafından mülâzemet kabûl edilenler arasında rastladığımız, fakat müellifin ismini kesin olarak tasrih etmeyen ve tereddütü davranmamıza yol açan bu kayıt aynen şu şekildedir:

«*Abdullah bin Mustafa Mirzâ el-İstanbulî*

Mevlânâ-yı mezbur, Süleymaniye Medrese-i cillîsi inâyet buyrulan fahrü'l-müderrisin'l-kirâm faziletlü İbrahim Efendi hazretlerinin bundan akdem Cedîde-i Nûr-ı Osmânî'de mu'îdi olup, hasbe'l-âde itmâm-ı hizmet-i fâde ettiğün arz etmeğle, arzûhâli mücebince bâ-işâret-i aliyye mülâzemet kabûl buyruldu» (İMŞSA, RKRD, nr. 107, 21a).

14 *Kazasker Rûz-nâmçeleri*'ndeki kayıtlara nazaran, «muvakkat» tâbiri, muhtemelen, bir mansıbdâ bulunan 'kadî'nin örfî müddetini henüz tamamlamadan önce, onun yerine geçmek üzere tâyin olunarak, kudem derecelerine göre o mansıba tasarruf vakitlerini bekleyen namzed kadıların, mansıba tâyinleriyle tasarrufları arasında geçen zaman için kullanılmış olmalıdır: «... *Kazasker-i sâbık zamânında Aiasonya kazâsı muvakkaten Üsküb kadısı Mevlânâ Esseyyid Ahmed'e tevkiti hulûl edince mutasarrıf olmak üzere tevcih olunmağa, kazâ-i mezburu mutasarrıf olan Ali'ye ve muvakkat-ı evveli Mevlânâ Abdülkerim'e ve muvakkat-ı sânisî Mevlânâ Abdullah'a gadr olmağın...*» (İMŞSA, RKRD, nr. 33, 4a-b); «... *Bu dâ'ileri Mezistre kazâsı muvakkatı olup, mutasarrıfı hâlâ yedi aya karib zabt edüp altı ay tamamında berât etdirmezse bi-hasebi't-tarik ve'l-kânân bu ana değün bi-berâtdan ancak on iki ay zabt ve ba'dehâ muvakkatine tenciz olunmak iktizâ etmeğe...*» (İMŞSA, RKRD, nr. 84, 2a).

15 O esnâda Rumeli kazaskeri bulunan Mehmed Es'ad Efendi (bk. ileride not. 20) nin Rûz-nâmçesindeki bu kayıt ise şöyledir: «*Tepedelen kadısı Esseyyid Halîl göyet-i şehri âtiden bakıyye beş ve muvakkatları Mehmed Ali ve Mustafa ve Esseyyid Mehmed Ali ancak altışar ay zamanların ba'de't-tasarruf ref ve yeri yevmi kırk akça ile İslâmbol'da Şeyh Necib Medresesi'nden elli altı ay infisâli olup, müte'ayyini'l-ehlîyyetihî ve'l-istihkâk, Mevlânâ Hâfız Abdullah dâ'ilerine bâ-terakkî yevmi yüz elli akça ile tevcih olunup...*» (İMŞSA, RKRD, nr. 129, 10a). Tepedelen kazâsı Arnavutluk'ta, Avlonya sancağında, İstanbul'a 19 konak mesâfededir (Bk. M. Özergin, *aynı makale*, s. 267, 268; Hammer, XVII, 36).

«muvakkat»lığına getirilmiş¹⁶; 1190 senesi Muharremi'nde (Şubat-Mart 1776), mezkûr kazânın bi'l-fiil kadılığı tevcih olunmuş¹⁷; 1191 senesi Rebiü'l-âhırında (Mayıs 1777) ise, Hürpîşte kadılığına nakle edilmiş¹⁸ ve burada da iki ay süreyle kadılık yapmıştır¹⁹.

Bu arada zamanın Şeyhülislâmı Mehmed Es'ad Efendi'nin imamlığını da yaptığı anlaşılan Hâfız Abdullah Efendi'ye, 1191 Zilkadesi'nde (Aralık 1777) yine yevmi 200 akça ile, Prizren ve Suva-Reka (? صوڤورچڪه) «muvakkat»lığı tevcih olunmuştur²⁰. Örfî müddetini tamamlamasını müteâkıb 43 ay kadar süren infsâli esnâsında *Târik*'ini te'lîfe başladığını sandığımız Abdullah Efendi, eserinde kendisinin de bahsettiği gibi, 1201 Muharremi'nde (Kasım 1786), yevmi 300 akça terakkî ile Balçık «muvakkat»lığına tâyin edilmiş²¹; «muvakkat»lığının, 1202 senesi Zilkade-Zilhicce (Ağustos-Eylül 1788) tevcihatında ref'inden sonra²², 1203 Zilhicce'sinde (Ağustos-Eylül 1789), bu def'a asâleten Balçık kadısı olmuş²³; 1205 senesi Muharremi'nde (Eylül-Ekim 1790) ise «iltimâsına binden» bulunduğu

16 Bk. İMŞSA, RKRD, nr. 129, 60a-60b. Gölhisar, Bosna'da, Kilis sancağında, İstanbul'a 28 konak mesâfede olup (M. Özergin, aynı makale, s. 300), II. Mahmud devrindeki mansib tahsisatı 130 akça idi (Bk. Hammer, XVII, 32).

17 Bk. İMŞSA, RKRD, nr. 132, 47a.

18 Bk. İMŞSA, RKRD, nr. 133, 47a. Paşa sancağında, İstanbul'a 18 konak mesâfede olan Hürpîşte (= Hrupîşte) kadılığının (M. Özergin, aynı makale, s. 264; Hammer, XVII, 28) teşekkülü hakkında ayrıca bk. Aleksandar Stoyanovski, *XVII. yüzyılın sonuna kadar Makedonya'nın Osmanlı hâkimiyeti devrinde idâri taksimatı*, terc. İsmail Eren, *Tarih Enstitüsü Dergisi*, sayı: 4-5, İstanbul 1974, s. 222.

19 Bu vazifesinden 1191 Recebi'nde (Temmuz 1777) azledilmiştir (bk. İMŞSA, RKRD, nr. 135, 41b). Müteâkıben 5 ay süren infsâli olmuşsa da defterdeki diğer bir kayıta infsâli müddeti 15 ay olarak gösterilmiştir (bk. 55a). Ancak bunun bir zuhûl eseri olduğunu sanıyoruz, çünkü Receb ayında görevinden alınan Abdullah Efendi aynı yılın Zilkadesi'nde Prizren'e tâyin olunduğuna göre, infsâlinin 5 ay olması icâb eder.

20 Bk. İMŞSA, aynı defter, 55a. Bu tarihte Şeyhülislâm bulunan Mehmed Es'ad Efendi (ölm. 3 Receb 1192/28 Temmuz 1778), 1190 Şevvali'nde (Aralık 1776) bu makama getirilmiş, 1 sene 8 ay meşihatte kaldıktan sonra, 1192 Cemâziyel-evvelî'nde (Temmuz 1778) azledilmiştir (bk. Münir Aktepe, *Es'ad Efendi, İA., IV, 362-63*).

21 Bk. İMŞSA, RKRD, nr. 151, 19b.

22 Bk. İMŞSA, RKRD, nr. 155, 18b.

23 Bk. İMŞSA, RKRD, nr. 156, 29b.

Balçık kadılığında alınarak, yerine bir başkası getirilmiştir²⁴. Böylece yazarın, mülâzemetliğe kabûlünden itibaren memûriyet hayatının ilk 30 yılını tâkib edebildiğimiz *Rûz-nâmçe Defterleri*'nde, bu son tarihtekinden başka herhangi bir kayda tesâdüf edilememiştir.

Eserinde mevcût diğer bir ibâreden, müellifin uzun süre Üsküdar'da ikamet ettiği anlaşılmaktadır: Bu kayıta yazar, 1203 (1788) yılında eski şeyhülislâmlardan Mehmed Es'ad Efendi'nin evlâtlarının yaptırdıkları evlerden birine yerleşmek üzere Üsküdar'dan göçtüğünü ifâde etmektedir²⁵. Bundan da, Mehmed Es'ad Efendi'nin kazaskerliği esnâsında ilk olarak kadılığa çıkan ve daha sonra da onun bir müddet imamlığını yapan Hâfız Abdullah Efendi'nin, bu âile ile münâsebetlerini sürdürdüğünü ve onların himâyesi altında bulunduğunu anlamaktayız.

Bunlardan başka eserdeki diğer bâzı kayıtlardan, müellifin, 1201 (1787) de İstanbul'dan hareket eden Ordu-yı hümâyûn ile birlikte Nemçe seferine gittiği anlaşılmaktadır²⁶. Ayrıca isminin başında «Kemankeş» lakabı bulunması, okçuluğa dâir bir eseri tamamlaması ve vekayi-nâmesinde de yeri geldikçe bu sahada bilgi vermesi, onun okçulukla olan meşgûliyetini ortaya koymaktadır.

Eserin son varağı tamamlanmamış bir hâlde, 5 Rebiü'l-evvel 1204 gününe âit bir hâdise ile nihâyetlenmektedir. Ayrıca Abdullah Efendi'nin resmî hayatı hakkında Kazasker Rûz-nâmçeleri'nden bulduğumuz son kayıt ise Muharrem 1205 târihidir. Bu iki târih gözönünde bulundurularak, Abdullah Efendi'nin 1205 (1790-91)'den sonra, uzun zaman yaşamamış olduğunu belirtmek, hatâlı bir tahmin olmaz kanâatindeyiz.

24 Bk. İMŞSA, RKRD, nr. 159, 61a.

25 «... Sâbika Şeyhül-İslâm Vassâf Abdullah Efendi-zâde Mehmed Es'ad Efendi hazretlerinin hâileleri ve hafideleri ma'an merhûm-ı müşârîn-ileyhin muhterik arsalarını müceddeden binâ ve ihyâ buyurup, Fakr-i pür-taksir dahi kezâlik hânelerimizi binâ ve itmâm olunup, yevm-i mezburda ya'nî bin iki yüz üç senesi mâh-ı Rebiü'l-âhır'ın on yedinci erbâ günÜ Üsküdar'dan nakl olunup, sâkin olunmuşlardır» (bk. 109a).

26 Vak'aların tasviri esnâsında, «inşikâkimizin, varmamızın, vusûlümün» gibi bir ifâde kullanılması, hâdiselerin tafsilâtına girilmesi ve geçilen menziller arasındaki mesâfelerin bildirilmesi (bk. 110b - 113b), müellifin orduda bulunduğu kanâatini doğrulamaktadır.

b) Eserin tavsifi :

Es'ad Efendi Ktb., 2158 nr.'da bulunan *Lebibâ Târihi* yazmasının eb'adı, 193x130, yazı ölçüsü 165x97'dir. Cilt kapakları mukavva, üzeri süslü kırmızı kâğıt kaplı, lâke taklidi; sırtı ve tahribâta uğramış kenar kısımları meşindir. Nüshanın baş tarafında yer alan fihrist noksandır ve 101b varağına kadar gelen konu başlıklarını hâvidir. Bu ilk altı varağı işgal eden fihrist kısmından itibaren 18 varak boştur. 18b'de Fâiz Efendi'ye âit olduğu anlaşılan «*Mîrâciyye*» adlı bir nazım bulunmaktadır ve kitabın varak numaraları da buradan, yâni nazımın başladığı sayfadan itibaren konulmuştur. Bu tertibe göre, 1a - 5a varaklarını mezkûr nazım, müteâkıben, 131a'ya kadar gelen sayfaları da esas metin kısmı teşkil etmektedir.

Metin kısmının ilk sayfasının (5b) üstünde Tevfik Efendi'ye âit «*Oldu resm-i kadem-i hazret-i Fahr-i âlem/Tâc-ı vehhâc-ı ser-i cümle-i ehl-i îmân*» beyti ile başlayan bir şiir yer almakta, bunun hemen altında «*kademü'n-nebiyy sallallahu te'âlâ aleyhi ve's-selam*» başlığı bulunmakta, arkasından «*İş-bu sene semân ve tis'in ve mi'e ve elf Recebü'l-ferdin yirmi beşinci günü Âsitâne-i aliyye'ye gelen kadem-i şerif, gelmesi beyânındadır*» denerek konuya girilmektedir.

Metnin yazısı oldukça küçük ve bozuk olup, nesih ile ta'lik arasındır; satırlar muhtelifdir. Kâğıdı, filigranlı, Avrupa işi, az aharlı ve beyaz renklidir. Konu başlıkları, sene ve ay başlıkları, isimler, satırbaşlarını teşkil eden, kenarlarda yer alan başlıkların âit olduğu yerleri belirten «*Ve yine*» şeklindeki ifâdeler kırmızı, diğer kısımlar ise siyah mürekkeble yazılmıştır. Sene başlıkları metin içinde, konu başlıkları der-kenar olarak kaydedilmiştir.

Eserde oldukça sâde bir dil kullanılmış olup, musanna tasvirlerle bir iki yer hâric girilmemiş, daha ziyâde devrin konuşma dili tercih edilmiştir. Yer yer cümle düşüklükleri, imlâ hatâları yapıldığı, zaman zaman da dikkatsizce kelimelerin noksan bırakıldığı göze çarpmaktadır²⁷. Aynı zamanda yazar, eserinde, bâzıları bugün de kul-

27 Meselâ, bk. «*Yeniçerilerin Moskov Kapudanı la'ni kurşun üe katli*» haberi (54b - 55a).

lanılan birtakım Türkçe darb-ı mesellere, enteresan tâbirlere yer vermiştir²⁸. Olayları kaydederken de kronolojik bir sıra tâkib etmeye itinâ göstermiş, vak'aları doğru bir şekilde vermeye gayret sarfetmiştir²⁹. Zaman zaman yaptığı hatâları, «... bir mîkdâr bâlâda sehven tahrir olunmuş-idi, bu def'a bu mahalde yine tahrir olundu»³⁰ demek sûretiyle metin içinde düzeltilmiş, bâzen de sahife kenarlarına verdiği bilgiyi tamamlayıcı notlar düştürmüştür. Metin içinde tesbit edilemeyen bâzi târih veya şahıs isimleri, belki de bilâhîre yazılmak düşüncesiyle boş bırakılmış, kaydedilen hâdiselerin sonu umûmiyetle bir dúa ile bitirilmiştir.

Nüshanın son sahifelerinde (130b - 131a), sahife kenarlarında konu başlıkları yazılmadığı gibi, satırbaşlarında yer alan «*Ve yine*» şeklindeki ifâdelerin yerleri boş bırakılmıştır. Metin, «*Yevm-i mezburda Akdeniz donanması gelmişdir ve bir aded aktarmaları olup, şenlik ederek Tersâne-i âmire'ye bağlamışlardır*» ifâdesiyle sona ermektedir. 131b'den 186a'ya kadar olan yapraklar boştur ve 186b'de konu ile ilgisi bulunmayan bir şiir yer almaktadır.

c) Eserin Muhtevâsı :

Lebibâ Târihi, daha önce de belirtildiği gibi, XVIII. asrın son çeyreğinde takriben 6 yıllık pek karışık bir devrenin (1784-1789) vekayi'ini ihtivâ etmektedir. Eserde özellikle ictimâî hâdiselere yer verilmiştir. Bununla birlikte, yazarın mühim bir devlet hizmetinde bulunmaması, saray çevresinde cereyan eden siyâsî vak'aların kühüne nüfûzunu önlemiş, verilen bilgiler daha ziyâde duydukları ve gördüklerine inhisâr etmiştir.

Bu sebeble, bilhassa Avrupa ile olan diplomatik münâsebetler, eserde pek yer almamakta, ancak birkaç elçinin gelişi veya kulaktan

28 Meselâ, «*saçu olmak üzere*» (16a), «*El elden üstündür arça çıkınca*» (107b), «*Üzengi parıdarak geçmek*» (121b) gibi bâzi misâllerden başka, bk. 8a, 34b, 57a, 112b, 117b, 118a.

29 «... ba'dehâ Ahmed Paşa'nın Tatar Ağası Âsitâne-i aliyye'ye gelip, andan dahi su'âl olundukda, minvâl-i meşrûh üzere olduğunu ol dahi haber, ba'dehâ Venedüküler'den istifsâr olundukda, anlar vâki' olduğunu; gereği gibi ma'lûm olundukda teşekküren bu mahalle kayd olundu...» (Venedik'in Korfu şehrinde meydana gelen infilâk haberi, 117a).

30 Bk. 40a.

dolma sathı bilgilerden ibâret kalmaktadır³¹. Buna karşılık Doğu ve İslâm ülkelerinden muhtelif tarihlerde gelen elçilere daha fazla yer verilmiş, bunların karşılanma merâsimleri uzun uzadıya anlatılmıştır. Özellikle Fas Sultanı Mevlây İsmail tarafından fâsilalarla gönderilen elçilere dâir haberler³² ile Hindistan elçisinin İstanbul'a gelişi ve bu münâsebetle yapılan şenliklerden tafsilâthca bahsedilmiştir³³.

Müellifin, İstanbul'da meydana gelen olaylarla birlikte, sosyal hâdiselere dâir eserinde kıymetli bilgiler vermekte olduğunu yukarıda zikretmiştik. Bu olaylar, değişik bir tarzda, âdetâ günlük gazete havâdisleri şeklinde ve zamanına göre belirli bir tahsil yapmış, kadılığa kadar yükselmiş bir şahsın bakış açısıyla kaydedilmiştir. Ayrıca yazarın taşıdığı bu sıfat, kariyeri doğrultusundaki ilmiyye ve medrese ahvâli hakkındaki bilgilerin de ağırlık kazanmasına yol açmıştır. Meselâ, medreselerde okuyan talebelerin mülâzemet imtihanları, imtihan yapan hocaların isimleri, hangi derslerden imtihan edildikleri, bunların neticeleri ve talebelerin başarı dereceleri³⁴ yazıl-

31 Diplomatik hâdiseler cümlesinden olarak, meselâ, bir Rus kalyonunun yakalanıp, Tersâne'ye getirilmesi ve içinde Papa'nın adamının bulunması sebebiyle, Avrupalı devletlerin İstanbul'daki balyosları vâsıtasıyla mezkûr şahsın bırakılması için ricâ-nâmeler gönderdikleri ve Cezayirli Hasan Paşa'nın bu olaydaki rolü (76a-76b); ayrıca Lehistan elçisinin gelmesi (122a); İsveç'in Ruslar'la yaptığı muhârebeler esnasında İsveç tarafından Rus ordusunun mağlûb edildiğini bildirmek amacıyla bir elçinin gönderilmesi ve buna hediyeler verilmesi (102b - 103a) gibi haberler yanında, Avrupa devletleri ile ilgili olarak, Venedik'in Korfu şehrindeki barut-hânenin infilâki (117a) ve Brandeburg (Prusya) kralı Frederik'in vefâtı (46b - 47a) gibi hâdiselere de yer verilmiştir.

32 Bk. 43b, 45b, 127b; ayrıca ulemâdan Musullu Mehmed Efendi'nin Fas'a elçi olarak gönderilme sebebi, «... Mevlây İsmail hazretleri dahi ulemâdan olmağla ba'zı mübâhase-i ilm zımında irsâd buyurmuşlardır...» (55a) şeklinde tasrih olunmaktadır.

33 Bk. 63b - 64a. Bunlara, ayrıca, Dağıstan ahvâline dâir bilgiler ile birlikte, bu taraftan gelen elçiye hediyeler verilmesi (25a - 25b), Azerbaycan'dan bir elçi gelmesi (30b) haberleriyle, Gürcistan'da Açıkbâş vilâyetine dâir mâlûmatı (31a) da ilâve edebiliriz.

34 1 Muharrem 1200 (4 Kasım 1785) Cuma günü yapılan imtihanlarda, talebeler çeşitli derslerden, Baş-mümeyyiz Köprülü Halil, Hamîdi-zâde, Dervekîli Çorumlu Bekir, Gelenbeli İsmail ve Münib Efendiler ile Kuyucaklı Abdurrahman Efendi, Karahisârî Ömer Efendi, Abdî Efendi, Müfettiş Tarakçı-zâde Efendi ve Fetvâ-emini tarafından imtihan edilmiş, a'lâ, karib-i a'lâ, vasat-ı kavi okuyanlar belirlenmiş ve bunlar medreselere dağıtılmışlardır (27b - 28a).

makta; bu sırada talebeler arasında meydana gelen huzursuzluklardan, kemer-başılık kavgalarından³⁵ ve imtihan sonuçlarına bâzi talebelerin yaptıkları itirazlardan³⁶ dahi bahsedilmektedir. Ayrıca medreselere yapılan müderris tayinleri, bunların maaşları ile beraber uzun listeler hâlinde eserin muhtelif yapraklarında yer almaktadır. Böylece İstanbul'da mevcûd pek çok medrese ve dersiyenin isimleriyle, bunların o zamanki müderrisleri hakkında fikir sâhibi olmaktadır.

Eserde, yazarın yakından müşâhade ettiğini ifâdesinden anladığımız bâzi devlet memûrlarının azil veya nasbları dolayısıyla, onlar hakkında tafsilâtlı bilgiler verildiğini de görmekteyiz. Abdülhalim Efendi'nin Haremeyn Müfettişliği'ne tayini sebebiyle, onun hakkında verilen malûmatı buna misâl olarak gösterebiliriz³⁷. Ayrıca birtakım zevâtın sürülmeleri veya katledilmelerine mûcib olan sebeplerden de bahsedilmektedir. Bu cümleden olarak meselâ, Hekim-başı Hayrullah Efendi'nin müderrislikten bu mevkie kadar yükseldiği ve kendisine birbiri ardınca mansıplar verildiği hâlde gözünün doymaması yüzünden nefy edilmesi³⁸; kezâ Üsküdar kadısı Kebîrî-zâde İs-

35 Talebeler arasında Kemer-başılık yâni bir çeşit medrese talebesi temsilciliği için çıkan kavgaya aynen şu şekilde tasvir olunmuştur: «... Yobazât tâifelerinden Kemer-başılık kavgası; Sultan Selim câmi-i şerifinde ve Sultan Mehmed Camii havlusunda azim kavgâ edüp... iki fırka olup, piştov, bıçak ve zerdeste ile birbirlerine darb ve cenk ederek, Müftî Hamamî'na girip, kolluk ve vâfir âdem pâzelenüp ve ba'zılarını ahz ve ba'zıları firâr, ba'dehâ Şeyhülislâm Efendi hazretleri taraflarından Büyük-Kavuklu ta'yin ve ba'zı medreseler basup...» (51a - 51b).

36 Akkavuk adlı bir talebe imtihanında başarılı olamadığı hâlde, «a'lâ okudum» diyerek sonuca itiraz etmiş ve Şeyhülislâm ile Sadriâzam kapılarına arzuhaller yollamış; bunun üzerine yapılan tahkikatta, işin aslı olmadığı anlaşılarak, Akkavuk, Sakız adası'na sürülmüştü (bk. 29b).

37 Bk. 9a. Bundan başka, Konya Mevlevî-hânesi'ne yapılacak tayin dolayısıyla meydana gelen olaylardan uzun uzadıya bahsedilmiş (12a), ayrıca 14 Şaban 1199 (25 Haziran 1785)'de şeyhülislâm olan Arab-zâde Ahmed Atâ Efendi'nin 10 yıldır dargın olduğu kardeşiyle barışması hâdisesine, yeni şeyhülislâmın tayini münâsebetiyle yer verilmiştir (15a).

38 Yazar verdiği bilgiyi birbirinden ayrı iki beyitle sona erdirmektedir. Bunlardan sonuncusu şu şekildedir:

«Erişir menzül-i maksûduna âheste giden
Tiz refât olanın pâyma dâmen dolaşur» (34b).

mail Efendi ile Eyüb Kadısı Fahreddin Efendi'nin Bursa'ya sürülmeleri³⁹ gibi bazı dikkat çekici hâdiselerin yanısıra; Sadrîazam Halil Hamid Paşa'nın idâmı hâdisesi⁴⁰, Darbhâne-i Âmire sarrafı Petrakî'nin katli (bk. 38a - 38b), ekmeğin siyah çıkması sebebiyle Kapucu-başı Abdulgaffar Ağa'nın başının kesilmesi ve üzerine birkaç siyah peksimed konulması (41b), Silivri-kapısı civârında sâkin Mehmed Ağa adlı bir şahsın üzerine nikâhladığı kadınları mallarına tamaen öldürmesi yüzünden idâmı (51a) ve Kırım'ın Ruslar eline geçmesinde önemli bir rol oynayan, daha sonra da Osmanlılar'a sığınmak zorunda kalan Şahin Giray'ın katli⁴¹ hâdiselerini zikredebiliriz.

Müellif, eserinde ayrıca Kalyoncu veya Yeniçerilerin İstanbul'un çeşitli semtlerinde, özellikle Galata batakhânelerinde sık sık çıkardıkları kavgalara, bunların birbirlerine karşı olan menfi tutumlarına ve İstanbul halkının bu olaylardan ne şekilde etkilendiklerine

39 Üsküdar Kadısı İsmail Efendi, ölen bir berathı gayr-i müslim'in mallarını temhîre giden Kassâm Kâtibi'ne engel olmuş, Üsküdar mahkemesini usûlsüz kapatarak dâvacıları reddetmiş ve bu yüzden Bursa'ya sürülmüştür (41b); Bu olay *Vâsıf Târîhi*'nde kısa olarak anlatılmıştır (krş. Ahmed Vâsıf, *aynı eser*, s. 343); Cevdet Paşa, bahis konusu zımmın Kudüs'te ölen Kostî adlı biri olduğunu kaydetmektedir (bk. *Târîh*, III, 267). Eyüb kadısı ise Kağıd-hâne'de boğularak ölen bir gencin cesedini ortada bırakması yüzünden sürülmüştür (bk. 123b; krş. Edîb, *TV.*, III/15, 237).

40 Yazar, Halil Hamid Paşa'nın azlinden sonra, kendisine verilen Cidde mansubını kabul etmemesi yüzünden evvela Boğça-ada (Bozca-ada)'ya sürüldüğünü, müteâkiben Kethüdâ-oglu Ahmed Ağa tarafından başının kesilip, İstanbul'a getirilerek, Saray-ı hümayûn önünde üzerine yafta asılmak sûretiyle halka teşhîr edildiğini kaydetmektedir (9b; Halil Hamid Paşa'nın katline sebep olan siyâsî olaylara dâir daha geniş bilgi için bk. İ.H. Uzunçarşılı, *Sadrîazam Halil Hamid Paşa, Türkiyat Mecmuası* [=TM], 1936, V, 213 v.d.).

41 Şahin Giray'ın katli hâdisesi eserde tafsilatlı bir şekilde anlatılmakta ve onun Osmanlı sınırlarına girdiği Hotin civârından Rodos adasına kadar nasıl getirildiği; o esnada, Rodos kadısı bulunan Sümbül-zâde Vehbi Efendi (35 ay süren infisâlden sonra, Şaban 1198/Haziran-Temmuz 1784'de 400 akça ile Rodos kadılığına tâyini için bk. İMŞSA, *RKRD*, nr. 149, 8a)'nın bu olayda ne gibi bir rol oynadığı konu edilmektedir (bk. 61a; *Sümbül-zâde Vehbi*, İA., XI, 239'da Sümbül-zâde'nin bu hâdiseye dâir padişaha bir kaside sunduğu belirtilmiştir. Ayrıca Şahin Giray'ın Hotin'den Gelibolu'ya götürülmesi esnasında güvenliğinin sağlanması; Gelibolu'dan bir kırlangıç sefinesiyle Rodos'a nakli ve şayet yolda idâm edilemezse, Rodos'ta katledilip, naaşının «bir mahâlle defni» husûsuna dâir müteaddid hükümler için bk. Başbakanlık Arşivi, *Mühimme Defterleri*, nr. 178, s. 341, 342, 343, 344).

dâir de bilgi vermektedir. Meselâ Donanmanın Mısır'a hareketi mü-nâsebetiyle 1200 (1787) senesi içinde kalyoncuların, Eyüb, Galata ve Üsküdar'da pek çok fesât çıkarmaları, hattâ Üsküdar'da hamamları basıp, kadınları kaçırmaları, esnâfın mallarını yağma etmeleri (39a) gibi, birçok olay gayet canlı ve tafsilatlı bir şekilde anlatılmaktadır⁴².

Uzun bir müddet Üsküdar'da ikamet eden yazar, bilhassa bu semtte vuku'a gelen olaylar hakkında tafsilatlı bilgiler vermekte⁴³, bunun yanında İstanbul'u etkileyen tabii âfetlerden, yâni yağmur, sel, fırtına felâketlerinden ve bunların zararlarından da bahsetmekte⁴⁴; ayrıca o devir İstanbul'unda bir kısmı kazâen, bir kısmı da kundaklama sonucu çıkan irili-ufaklı birçok yangını dahi büyük bir itinâ ile kaydetmektedir. Eserde yer alan bazı önemli yangınlar arasında: 1198 Ramazanında (Temmuz-Ağustos 1784) Fâtih civârında kudâttan birinin evinde çıkan ve bütün Kiremid mahallesini, Çukur mahalle'nin yarısını ve Nişancı Câmii ile Koğacı-Dede etrâfındaki birçok hâne, hamam, medrese ve dükkânları kül eden korkunç yangını⁴⁵; ayrıca 1198 Şevvalinde (Ağustos-Eylül 1784) Küçük-pazar'da⁴⁶, 9 Receb 1198 (29 Mayıs 1784)'de Galata'da⁴⁷, Üsküdar'da Ayaz-

42 Bu kabil diğer olaylar için bk. 31b, 50a - 50b, 92a - 92b, 106b - 107a.

43 Bazı enteresan olaylar için bk. 18b, 44a, 73b.

44 3 Safer 1204 (23 Ekim 1789) de çok şiddetle yağın yağmurdan İstanbul'un pek çok semtinin su altında kaldığı tafsilatlıca tasvir olunmuştur: «... *Mu-tazarır olmadık kimesne ekall ü kalil ve b'îl-cümle bostanlar deryâ kesilüp, su ile birkaç mısırak boyu... hamamlar su ile memlû ve içinde olan ricâl ü nisâları halâs için Küçük-Hamam'ın ardından, hamamı lağımcılar delüp, halâs eylemişlerdir ve Ağa-Hamam'ına kabristandan mevtâlar ihrâc ve taşlar ve kemikler cümle Ağa-Hamam'ını memlû edüp...*» (128b - 129a; bu hâdiseye Edîb tarafından bir-iki satırla ifâde olunmuştur: *Târîh*, Üniv. Ktb., TY 3220, 72b).

45 Bk. 7b; krş. Ahmed Vâsıf, *aynı eser*, s. 179; İnciciyan, 5 Ağustos 1784'de Kiremid mahallesinde bir evden çıkan yangının 26 saat sürdüğünü ve 5000 ev ile 2 kilisenin yandığını kaydederek (*XVIII. asırda İstanbul*, terc. H. Andreas-yan, İstanbul 1976², s. 86).

46 Küçük-pazar'da çıkan bu yangında da sayısız ev ve dükkân yanmıştır. Hattâ yazar, bu yangında, Dûhan gümrüğü emini olan Memiş Ağa'nın iki yolda ve çok güzel bir şekilde yaptırdığı konağının da yanmasını, mezkûr şahsın Medine-i münevver'e'nin tâmiri husûsuna karışıp, taşları başka yere naklettirmesine bağlamaktadır (21a - 21b).

47 Arap Câmii civârında çıkan bu yangına, bizzat Sadrîazam Yusuf Paşa da gelmiş ve söndürülmesine nezâret ederken, bir evin yıkılması sonucu bazı

ma-kapısı civârında⁴⁸ ve Paşa-kapısı'nda⁴⁹ zuhûr eden yangınları sayabiliriz. Yine kundaklama veya talan maksadıyla eşkiya tarafından çıkarılan yangınlardan da bahsedilmiştir⁵⁰.

Bunların yanısıra, Anadolu'da Harput, Mazgird, Çemişkezek, Peri, Palu, Keban-ma'deni civârında zelzele olduğu ve 10.000'den ziyâde kişinin toprak altında kalarak can verdiği de kaydedilmiştir (bk. 122a).

Osmanlı Devleti ile Rusya ve Avusturya arasında başlayan 1787 savaşı dolayısıyla da yazar, Küçük Kaynarca Andlaşması'nın bozulup, harbin ilânına, sefer için yapılan hazırlıklara⁵¹, İstanbul'dan cepheye giden alaylara ve vuku'a gelen muhârebelere dâir, kendine has uslubuyla bilgi vermektedir.

Müellif harbin başlama sebebi olarak, Rusya tarafından «Serçe» (= Sergei) adlı bir elçinin gönderildiğini, bunun çeşitli tekliflerde bulunarak, aradaki sulhü bozduğunu ve bu yüzden devlet ricâlinin sefer kararı aldığı yazmakta⁵², mütâkıben İstanbul'daki Rus elçi-

yerlerinden yaralanmıştır. Bu hâdisede 20 kadar asker ve hademe ölmüş, 40 kadarı da yaralanmıştır (bk. 40a; olayın daha muhtasar tasviri için bk. Vâsif, *aynı eser*, s. 338).

48 Ayazma'da Kible-çeşmesi karşısındaki bir fırında çıkan bu büyük yangına III. Selim de gelerek söndürülmesine nezâret etmiştir (124a).

49 Paşa-kapısı'nda 24 Rebî'ü'l-evvel 1202/3 Ocak 1788 gecesi 11.30'da zuhûr eden bu yangın, binânın büyük bir bölümünün yanmasına sebep olmuş ve devlet işleri, bir müddet yangından zarar görmeyen harem kısmından yürütülmüştür (107b). Daha sonra, bu binânın tâmirinin 3 Receb 1203/30 Mart 1789'da tamamlanmış olduğu anlaşılmaktadır (114a). Bu yangında, aklâm odalarında mevcut defter ve evrâkın yanmasının, evrâkı her gece mahzenlere kaldırmakta ihmâl yüzünden meydana geldiği hakkında bk. Edîb, *aynı eser*, 40b - 41a; kezâ Cevdet Paşa, *Târik*, IV, 180.

50 1200 senesi kurban bayramı gecesi (28 Temmuz 1786) Kartal kasabası ile Pendik köyüne eşkiya geldiği ve ahâlinin namazda olduğu bir sırada, her tarafı âteşe verip, söndürmeye gelenlerin üzerine kurşun sıktıkları, bu yüzden pek çok kişinin yaralandığı, çıkardıkları yangının bütün köyü, dükkânları ve 500 kadar evi yaktığı hâdisesi için bk. 42b.

51 Bu savaşın başlarında Osmanlı Ordusu'nun hazırlık, lâşe ve ikmâline dâir 1201-1202 (1787-1788) yıllarına âit Edirne kadî sicillerinden derlendiği anlaşılan ve toplayanı belli olmayan 127 sahifelik, *Edirne Sarayı tâmiri* adıyla kayıtlı bir yazmada pekçok mâlûmat mevcuttur (Bk. Belediye Kütüphânesi, M. Cevdet yazmaları, nr. K. 298).

52 Bk. 53a. Burada sözü edilen şahıs, Rus mareşali Potemkin'in istekleri

sinin Yedikule'ye kapatıldığını (61b) ve 8 Zilkade 1201/22 Ağustos 1787'de harb ilânının Divân-hâne kapısı önünde hatt-ı hümâyûnla halka duyulduğunu⁵³ bildirmektedir. Bu arada sefer arifesinde, Ruslara karşı kazanılan bâzı münferid başarılarla⁵⁴ ve Osmanlıların yanında yer alacaklarını taahhüd eden Potkali kazaklarına⁵⁵ dâir kıymetli bilgilere tesâdüf edilmektedir. Ayrıca Avusturya'nın Rusya ile ittifâkının duyulması üzerine, Avusturya balyosunun 5 Cumâdelülâ 1202/12 Şubat 1788'de Paşa-kapısı'na getirilip sorguya çekildiği, elçinin «*Kralımın seferi vardır*» demesi yüzünden tard edilip, ülkesine dönmesi için 3 gün mühlet verildiği bildirilmekte (77b), daha sonra da Avusturya'ya karşı kazanılan bâzı başarılarla ve Avusturya ordularının bozulması haberlerine (bk. 77b, 78a, 79b) yer verilmektedir.

Yine bu sefer için İstanbul'dan cepheye hareket edecek olan «*Li-vâ-i şerif*» alaylarına dâir bilgiler de bulunmakta; yeniçeri ortaları, topçu, cebeci, hazîne, esnâf v.s. alaylarının geçit merâsimleri canlı bir ifâde tarzıyla mufassal olarak yazıldığı gibi, hâcegâna, Nakîbü'l-eşrâfa, kapucu-başlılara, müderrisine, İstanbul Kadısına gönderilen sefere dâvet fermânları dahi meâlen kaydedilmektedir (80b-87a).

doğrultusunda, İsfahan'a gitmek bahanesiyle İstanbul'a gelen, Potemkin'in özel murahhası Sergius Laşkaref olmalıdır: Laşkaref, Gürcistan'da Rus hâkimiyetinin tanınması, Ahıska Paşası'nın cezalandırılması, Varna'da konsolosluk açılması, Rusya'nın Özl tuzlarına kayıtsız şartsız tasarrufu gibi teklifler getirmiş, bunlar kabul olunmadığı takdirde, Çariçe'nin aradaki sulhü bozulmuş olarak telâki edeceği tehdidinde bulunmuş, ancak isteklerinin reddedilmesi üzerine Mart 1787'de Rusya'ya dönmüştü (W. Zinkeisen, *Geschichte des Osmanischen Reiches in Europa*, Gotha 1863, VI, 613).

53 Bu hatt-ı hümâyûnun bir sûretî de eserde kaydedilmiştir (bk. 62a - 62b).

54 Meselâ eserde yer alan enteresan olaylardan biri: Trabzon ahâlsinden Kömürcü-oğlu Mehmed Reis adlı bir yeniçerinin Karadeniz'de bir Rus kalyonu tek başına, içindekilerle birlikte İstanbul'a getirmesi hâdisesidir. Müellif bu kalyonu etraflıca tasvir ettikten sonra, kalyon kaptanının İngiliz asıllı olduğunu yazmaktadır (64b - 65a).

55 Potkali kazaklarının reislerinin bağlılıklarını bildirmek üzere İstanbul'a geldikleri kaydedildikten sonra, onlar hakkında şu bilgi verilmektedir: «... Bu Potkali kazağı cümle sakallı olurlar ve kavm[ü] kabileleri ile deryâda ve Tuna'da ve tarlalarda ve büyük sularda balık avlarlar ve sayyâd-ı semek ta'bir ederler, ekseri Âsitâne'ye getirürler ve medâr-ı ma'dşaları balık avlamadır...» (bk. 63a).

Müteakıb sayfalarında ise, dâvet uyarınca bu sefere katıldığını kullandığı ifâdeden tahmin ettiğimiz yazar, ordunun cepheye gidişi, yapılan muhârebeler ve Ruscuk'ta kışlanılması keyfiyetini tafsîl etmiştir⁵⁶. Ayrıca eserde, ilk anlarda kazanılan bazı başarılar sebebiyle I. Abdülhamid'in, 2 Muharrem 1203/3 Ekim 1788'de hutbelerde «*Gâzi*» sıfatıyla zikri için verilen fetvâ ve kazalara gönderilen hutbe fermânı sûretleri⁵⁷ ile bu muvaffakiyetler üzerine devrin meşhûr şâirlerinin düşürdüğü tarihler⁵⁸ dahi bulunmaktadır. Nihâyet, Özü'nün düşman eline geçmesi, Osmanlı ordularının mağlûbiyet haberleri yer almakta, fakat bunların tafsîlatına girilmeyerek, «*tafsîli çok, Allahu te'âlâ encâmını hayr eyleye*» veya «*tafsîli tahrîr olunmadı*» demek sûretiyle geçiştirildiği göze çarpmaktadır⁵⁹.

Bunlardan başka eserde, âyânlara ve bunların çıkardıkları isyânlarla dâir cüz'î de olsa mâlûmata rastlanılabildiği gibi, aynı zamanda Mısır ve Suriye'deki olaylar hakkında da bir takım bilgilere tesâdüf edebilmek mümkündür⁶⁰. Meselâ yazarın âyân arasında hakkında en çok bahsettiği kişi, Küçük Ali-oğlu'dur⁶¹.

Eserin 114a - 131a arası, III. Selim devri vekayi'ini ihtivâ etmektedir. I. Abdülhamid'in vefâtı ve III. Selim'in tahta cülûsu merâ-

56 Bu hususta bk. not. 26.

57 «*Gazâ için verilen fetvâ-yi şerife*» başlığını taşıyan bu fetvâ aynen şöyle kaydedilmiştir : «... Sultan Abdülhamid Hân hazretleri bu def'a vâkı' olan cihâd için taraf-ı bâhirü's-şereflerinden asâkir-i islâmî techiz ve irsâl buyurup, kalâ-i dârü'l-harben birkaç kal'ayı feth etmeleriyle, men cehezze gâstiyâ fi sebîllillâhi fekad gazâ, hadis-i şerifi mantâkunca gazâları mütehakkik olup, hutbelerde Gâzi okunmak emr-i mevrû' ve müstahsen olur mu? Beyân buyrula. El-cevâb, Allahu a'lem, olur. Ketebehâ el-fakîr Esseyyid Mehmed Kâmil, ufiye anhu».

Bunu müteakiben, «*Ve yine fetvâ-yi şerife mücebince fermân-ı âli, beyaz üzere tahrîr olunan sûretidir*» denerek hutbe fermânı aynen kaydedilmiştir (bk. 102a-102b).

58 Burada, cepheden İstanbul'a esir ve toplar gelmesi üzerine Nâsîd İbrahim Bey'in ve Şebeş'in fethi münâsebetiyle de Sünbül-zâde Vehbî Efendi'nin birer şiiri bulunmaktadır (bk. 99b - 100a ve 100b - 101a. Sünbül-zâde'nin bu şiiri için ayrıca bk. *Dîvân*, Bulak 1253, kasâid kısmı, s. 24-25).

59 Meselâ bk. 127a.

60 Meselâ Mısır'da Murad ve İbrahim Beyler ile Şam'da isyân eden Za'ferancı-oğlu için bk. 45a, 71b, 108b.

61 Bk. 36a - 36b, 53a; Ayrıca Saka-oğlu ve Beyanlı Musa-oğulları için bk. 51b - 52a ve 22a - 22b.

simleri ile başlayan bu bölümde, bilhassa III. Selim'in şahsı ve yaptığı işler ile alakalı bazı bilgiler mevcûd bulunmaktadır. Meselâ burada, Sultan'ın cülûsu üzerine söylediği meşhûr şiiri⁶² ve Kaymakam Paşa'ya hitâben gönderilen fermânın meâlen sûreti⁶³ kaydedilmiş; müteakıb sayfalarında ise onun okçuluğa karşı olan merâkı, yapılan müsâbakalar ve kabza alması ayrıntılı olarak anlatılmıştır⁶⁴. Ayrıca III. Selim'in, arpalık, mâişet ve mansıpların emâneten verilmesine, kadıların kendi mansıplarını bizzât kendilerinin zabtetmesine (122a), esnâfın mallarını istedikleri yerlerde satmalarına (127a) ve ordunun uğradığı başarısızlık sebebiyle kendisinin bizzât sefere çıkacağına (129a) dâir fermân sûretleri; yapılan ziyâfetler, binîş alayları ve teftişler⁶⁵ dahi kaydedilmiştir.

Eserin muhtelif sayfalarına serpiştirilmiş diğer olaylar arasında ise : Ramazan ayındaki iftâr dâvetleri, şehzâdelerin doğumu münâsebetiyle yapılan şenlikler, vefeyât haberleri⁶⁶, çiçek hastalığı zühuru⁶⁷, bâzı imâr faaliyetlerine dâir bilgiler⁶⁸, alınan mâlî tedbirler-

62 «*Şîr-i Sultan Selim Han efendimiz hazretleri*» başlığı altında yer alan bu şiir için bk. 114b.

63 Bu fermânın meâli, Edib (bk. TV., III/13, 75)'de daha değişik bir şekildedir.

64 III. Selim'in, Okmeydanı'nda, bir müsâbaka esnasında, meydan şeyhinin direktifleri dâhilinde yaptığı bir-iki denemeden sonra attığı ok, 900 barajını aşmış ve padişahın kabza almasına vesile olmuştur (bk. 120a - 120b).

65 Meselâ, III. Selim, Kızkulesi'ne âni bir baskın yapmış ve kale dizdarının yerinde olmadığını görünce, onu çağırarak denize atırmak istemiş (123b); yine Tersâne'ye yaptığı bir teftiş esnasında, Tersâne emini Selim Ağa'yı isteterek, Tersâne meydanında cellatlara boğdurmıştır (bk. 118b. III. Selim'in şehzâdeliği esnasında Selim Ağa ile aralarında geçen olaylar ve III. Selim'in bu şahsa karşı beslediği kin hakkında ayrıca bk. *Cevdet Târîhi*, IV, 269-272; İ.H. Uzunçarşılı, *Sadrâzam Halil Hamid Paşa, TM.*, V, 250).

66 Eserde bu husûsta bazı dikkat çekici örnekler mevcuttur. Meselâ, tarihat şeyhleri ve babalarının vefât kayıtları için bk. 25a, 125a.

67 Meselâ yazar, Şehzâde Mehmed'in çiçek hastalığı yüzünden 18 Zilhicce 1199/22 Ekim 1785'de vefât ettiğini belirtmekte (26a), ayrıca 1200 Saferi'nde (Kasım 1785) ortaya çıkan çiçek salgını esnasında birçok kadın ve çocuğun hastalandığını, bazılarınun da öldüğünü, hattâ bu salgının padişah dâiresinde de görüldüğünü kaydetmektedir (29b).

68 Bu imâr faaliyetleri arasında: Sâbık Dûhan gümrükçüsü Numan Bey'in Üsküdar'da, Doğancılar'da bulunan câmii ve mektebi yeniden yaptırması (29a - 29b), yine Üsküdar'da Sultan Ahmed'in binâ ettirdiği câmîin onarılması ve bazı mahallerin yıkılıp, tâmir edilmesi (47a), Fethiye Câmii'nin tâmiri (72b) ile Zey-

meselâ altının, nizâmı için tenzîl veya terfi olunması fermânı⁶⁹, gümüş yasağı ve «*ikilik*» tâbir edilen akça darbı hakkındaki fermanlar⁷⁰ v.s. gibi çeşitli haberlere tesâdüf olunmaktadır.

Lebîbâ Târihi'nin ihtivâ ettiği ictimâî hâdiseler yanında, İstanbul'un târihî coğrafyası için de, araştırmacıların müstağni kalamıyacağı bir kaynak eser olduğunu da belirtmeliyiz.

rek'deki bazı yerlerin onarılması (73a) gibi haberleri zikredebiliriz.

69 Bu fermân ile *İstanbul mahbûbu* denilen altına 3.5 kuruş, *Macar altunu*'na 5 kuruş, *Mısır mahbûbu*'na 3 kuruş ve *Yaldız altunu*'na 5.1/4 kuruş nizâm verildiği belirtilmektedir (70b).

70 Meselâ bk. 109a.